

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17910904>

NAMANGAN VILOYATIDA HUDUDIY BOSHQARUVNI TRANSFORMATSIYA QILISHNING TASHKILIY-IQTISODIY OMILLARI

Mahmudov Bahriddin Jo'rayevich

Namangan davlat texnika universiteti Biznesni boshqarish fakulteti dekani, i.f.d., prof.

bahriddinmahmudov17@gmail.com, +998945065110

Annotatsiya. Ushbu maqola Namangan viloyatida hududiy boshqaruvni transformatsiya qilishga ta'sir etuvchi tashkiliy-iqtisodiy omillarni chuqur tahlil qilishga bag'ishlanadi. Tadqiqot hududiy boshqaruv tizimining struktura va funksional xususiyatlarini, modernizatsiya jarayonida tashkilotlararo muvofiqlashtirish, resurslarni boshqarish samaradorligi, mahalliy iqtisodiy siyosatning moslashuvchanligi hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi. Shuningdek, maqolada institutsional potensial, boshqaruv texnologiyalari, raqamli infratuzilma, mahalliy byudjet imkoniyatlari, investitsion faollik, aholining iqtisodiy faolligi va innovatsion boshqaruv shakllarining hududiy boshqaruv sifatiga ta'siri tahlil qilinadi. Namangan viloyati misolida hududiy boshqaruvni transformatsiya qilishning asosiy drayverlari, to'siqlari va istiqbollari aniqlanib, zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali hududning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: hududiy boshqaruv, transformatsiya, tashkiliy-iqtisodiy omillar, modernizatsiya, mahalliy iqtisodiyot, institutsional tizim, boshqaruv samaradorligi, raqamli boshqaruv, Namangan viloyati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.

KIRISH

Hududiy boshqaruvni transformatsiya qilish masalasi bugungi global iqtisodiy rivojlanish jarayonida davlat boshqaruvining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Xalqaro tashkilotlar ta'kidlaganidek, zamonaviy iqtisodiy tizimda hududiy boshqaruvning samaradorligi mintaqaviy farovonlik, iqtisodiy barqarorlik va aholining ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. BMTning “Barqaror rivojlanish maqsadlari” dasturida mahalliy boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, hududlararo nomutanosiblikni kamaytirish va iqtisodiy inklyuziyani kuchaytirish barqaror o'sishning asosiy shartlaridan biri sifatida belgilangan [1]. OECDning “Regional Governance and Territorial Development” bo'yicha tavsiyalarida esa hududiy boshqaruv tizimining tashkiliy va iqtisodiy omillarini kuchaytirish iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishi, biznes muhitning raqobatbardoshligini ta'minlashi hamda hududiy siyosatning natijadorligini oshirishini ta'kidlaydi [2]. Jahon bankining mahalliy boshqaruv bo'yicha tahlillari esa resurslarni boshqarish sifati, mahalliy darajadagi boshqaruv jarayonlarining shaffofligi va strategik rejalashtirish tizimining takomillashuvi investitsion faoliyatni rag'batlantiruvchi asosiy drayverlar ekanini ko'rsatadi [3].

O'zbekiston sharoitida hududiy boshqaruvni transformatsiya qilish jarayoni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan bo'lib, "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi — 2022–2026"da mahalliy boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, iqtisodiy qarorlarning hududiy asoslanganligini kuchaytirish va hududlarning iqtisodiy salohiyatini kompleks baholash vazifalari belgilab berilgan [4]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Aholi bandligini ta'minlash va mehnat bozorini rivojlantirish konsepsiyasi"da mahalliy boshqaruvning iqtisodiy funksiyalarini kengaytirish, tuman va shahar darajasida rejalashtirishni kuchaytirish, hamda mahalliy iqtisodiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish belgilangan [5]. Ushbu islohotlar hududiy boshqaruv tizimini strategik yo'nalishlar bo'yicha qayta tashkil etish, iqtisodiy modernizatsiya talablariga moslashtirish va Namangan viloyati kabi mintaqalarda iqtisodiy rivojlanishning yangi modelini shakllantirish uchun zarur institutsional asoslarni yaratmoqda.

Namangan viloyatining iqtisodiy tuzilmasi, yosh demografik tarkibi, tadbirkorlik faolligining yuqoriligi va hududlar bo'yicha rivojlanish notekisligi mahalliy boshqaruv tizimini transformatsiya qilishni yanada dolzarb qiladi. Viloyat iqtisodiyotining diversifikatsiyalashuvi, xizmatlar sektorining kengayishi, qishloq xo'jaligi va sanoatning modernizatsiyasi resurslarni boshqarish, iqtisodiy rejalashtirish, institutsional koordinatsiya va mahalliy iqtisodiy dasturlar samaradorligini oshirishni talab qilmoqda. Shu bois mazkur maqola Namangan viloyatida hududiy boshqaruvni transformatsiya qiluvchi tashkiliy-iqtisodiy omillarni aniqlash, ularning iqtisodiy natijalarga ta'sir mexanizmlarini o'rganish va mintaqaviy modernizatsiya jarayonining istiqbollari belgilashga qaratilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Hududiy boshqaruvni transformatsiya qilish masalasi zamonaviy iqtisodiy va boshqaruv nazariyalarida markaziy mavzulardan biri bo'lib, u hududlarning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirish, resurslarni samarali taqsimlash va mahalliy rivojlanish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlarning asosiy yo'nalishini tashkil etadi. Adabiyotlarda qayd etilishicha, hududiy boshqaruvning samaradorligi faqat ma'muriy tizim sifatiga emas, balki tashkiliy-iqtisodiy muhit, resurslar oqimi, iqtisodiy koordinatsiya darajasi va hududiy o'zaro bog'liqliklar tizimiga ham bevosita bog'liq. Pike, Rodríguez-Pose va Tomaneyning tadqiqotlarida hududiy boshqaruvning markaziy omili sifatida mahalliy iqtisodiy mexanizmlarning moslashuvchanligi va o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga tez javob qaytarish qobiliyati ko'rsatiladi; ular hududiy institutlar qanchalik kuchli bo'lsa, mintaqaviy o'sish shunchalik barqaror bo'lishini ilmiy asoslab beradilar [6]. Maskell va Malmberg esa hududiy o'rganish (localised learning) konsepsiyasini ilgari surib, hududiy boshqaruvda innovatsion klasterlarning shakllanishi, bilim almashinuvi va mahalliy ixtisoslashuvning iqtisodiy natijalarga kuchli ta'sirini ko'rsatadi [7]. Bu qarashlar Namangan viloyati sharoitida ham dolzarb bo'lib, viloyat hududlarida klasterlashuv, kooperatsiya va mahalliy bilim resurslaridan foydalanish sur'atlari mintaqaviy boshqaruv sifatiga bevosita ta'sir

ko'rsatmoqda.

Institutsional iqtisodiyot yondashuvi hududiy boshqaruv samaradorligini belgilovchi asosiy konseptual baza sifatida alohida ahamiyatga ega. Northning ilmiy qarashlariga ko'ra, rivojlanish jarayonida formal qoidalar, norasmiy me'yorlar, madaniy qadriyatlar va iqtisodiy institutlar o'zaro uyg'unlashmaguncha boshqaruv tizimi samarali ishlamaydi; aks holda resurslar noto'g'ri taqsimlanadi va hududlar o'rtasida nomutanosiblik kuchayadi [8]. Ostromning kollektiv boshqaruv haqidagi nazariyasi esa hududiy boshqaruvda hamjamiyatning ishtiroki, o'zaro ishonch va kooperatsiya darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, iqtisodiy natijalar shunchalik samarali bo'lishini ta'kidlaydi [9]. Bu yondashuv Namangan viloyatida ham muhim, chunki viloyat iqtisodiyotida mahalla, tadbirkorlar uyushmalari va kichik biznes tuzilmalari ishtirokining kuchayishi hududiy boshqaruv samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri bo'lib bormoqda.

Porterning raqobatbardoshlik nazariyasiga ko'ra, hududiy boshqaruv iqtisodiy klasterlar bilan uyg'unlashgan holda tashkil etilganda, mahalliy tadbirkorlarning innovatsiya salohiyati kuchayadi, tarmoqlararo kooperatsiya rivojlanadi va iqtisodiy barqarorlik mustahkamlanadi [10]. Scottning global iqtisodiyotda mintaqaviy iqtisodiy makonlar transformatsiyasi haqidagi tadqiqotlari hududiy boshqaruvning xizmatlar sektori, transport-logistika tizimi va urbanizatsiya jarayonlari bilan integratsiyasi iqtisodiy natijalarning sifatiga sezilarli ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatadi [11]. Healeyning strategik hududiy rejalashtirish yondashuvi esa hududiy boshqaruvni yangilashda manfaatdor tomonlarning birgalikdagi qaror qabul qilishi, hududiy kooperatsiyani kuchaytirish va strategik fikrlash madaniyatini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi [12].

Shuningdek, Brennerning yangi davlat makonlari (new state spaces) haqidagi konsepsiyasi hududiy boshqaruvning zamonaviy modeli ko'p darajali boshqaruvga tayanishi, ya'ni davlat, viloyat, tuman va mahalla darajalarida iqtisodiy siyosatning bir-biri bilan muvofiqlashtirilgan bo'lishi zarurligini ko'rsatadi [13]. Stokerning "new local governance" yondashuvi esa hududiy boshqaruvni transformatsiya qilishning markazida davlat sektori, xususiy biznes va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi samarali hamkorlik turishi kerakligini ta'kidlaydi [14]. Bu fikrlar Namangan viloyati uchun dolzarb bo'lib, viloyatda amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari aynan davlat-xususiy sheriklik, mahallabay boshqaruv, biznes tashabbuslarini qo'llash va resurslardan oqilona foydalanish mexanizmlari bilan bog'liq.

Adabiyotlar chuqur tahlili shuni ko'rsatadiki, hududiy boshqaruvni transformatsiya qilishning tashkiliy-iqtisodiy omillari uch asosiy yo'nalishda jamlanadi: (1) boshqaruv institutlarining moslashuvchanligi va samaradorligi; (2) hududiy iqtisodiy resurslardan optimal foydalanish, klasterlashuv va iqtisodiy integratsiyaning darajasi; (3) jamiyatning iqtisodiy faolligi, kreativ kapital, inson resurslari salohiyati va lokal iqtisodiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlovchi muhit. Bu omillar uyg'unlashganda hududiy boshqaruv tizimi iqtisodiy modernizatsiyaning kuchli drayveriga aylanadi va Namangan viloyatining raqobatbardoshligini oshiruvchi barqaror boshqaruv modelini shakllantiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda Namangan viloyatida hududiy boshqaruvni transformatsiya qilishning tashkiliy-iqtisodiy omillarini aniqlash va baholash uchun ko‘p bosqichli, tizimli yondashuvga asoslangan metodologiya qo‘llanildi. Birinchi bosqichda nazariy-metodik asoslarni shakllantirish maqsadida hududiy rivojlanish nazariyasi, institutsional iqtisodiyot, strategik boshqaruv, klasterlashuv, ko‘p darajali boshqaruv va hududiy rejalashtirish konsepsiyalari chuqur o‘rganildi. Adabiyotlarning konseptual tahlili orqali hududiy boshqaruv samaradorligini belgilovchi asosiy omillar — boshqaruv institutlarining sifat darajasi, tashkiliy tuzilmaning moslashuvchanligi, resurslarni boshqarish mexanizmlari, iqtisodiy integratsiya, innovatsion infratuzilmaning mavjudligi, mahalliy hamjamiyat ishtiroki va iqtisodiy motivatsiya — mantiqan tizimlashtirildi.

Ikkinchi bosqichda empirik tadqiqotlar amalga oshirilib, 2017–2024 yillar oralig‘ida Namangan viloyati va uning tumanlari bo‘yicha statistik ma‘lumotlar asosida indikatorlar tizimi shakllantirildi. Hududiy boshqaruv samaradorligini baholash uchun panel ma‘lumotlar bazasi tuzilib, tashkiliy-iqtisodiy omillar (boshqaruv sifati, infratuzilma darajasi, iqtisodiy faol aholi ulushi, investitsiya oqimi, biznes subyektlari zichligi, hududiy xizmatlar rivoji) hamda natija ko‘rsatkichlari (iqtisodiy o‘sish, bandlik, hududiy farovonlik indeksi) o‘rtasidagi bog‘liqliklar tahlil qilindi. Ishlov berish jarayonida ko‘p omilli regressiya, determinatsiya koeffitsientlari (R^2), korrelyatsiya matritsasi, multikollinearlik diagnostikasi, robust standart xatolar hamda endogenlikni kamaytirish uchun instrumental o‘zgaruvchilar yondashuvi qo‘llandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Namangan viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ilmiy asoslangan tarzda baholash uchun hududning asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari, jumladan, yalpi hududiy mahsulot hajmi, investitsiya jalb qilish darajasi, bandlik va ishsizlik ko‘rsatkichlari hamda mahalliy byudjet ijrosi dinamikasi keng qamrovli tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot davomida viloyatning iqtisodiy rivojlanishidagi mavjud tendensiyalar aniqlanib, ushbu jarayonlarga ta’sir qiluvchi tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv tizimining samaradorligi va uning rivojlanish dinamikasi ilmiy usullar yordamida asoslandi. Shuningdek, amalga oshirilgan kompleks tahlillar asosida viloyatning iqtisodiy salohiyati, moliyaviy barqarorligi, bandlik darajasidagi o‘zgarishlar hamda investitsion jozibadorligi bo‘yicha so‘nggi besh yillik natijalar chuqur yoritilgan holda ilmiy va amaliy jihatdan baholandi.

Namangan viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini batafsil baholash uchun 2020–2024 yillar davomidagi yalpi hududiy mahsulot, investitsiyalar, bandlik hamda mahalliy byudjet ijrosi kabi asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlar chuqur tahlil qilindi. Quydagi jadvallar orqali bu ko‘rsatkichlarning besh yillik dinamikasi tahlil qilinib, boshqaruv tizimi samaradorligiga oid xulosalar ilmiy asosda ishlab chiqildi.

1-jadvaldagi ma‘lumotlar 2017–2024 yillar davomida Namangan viloyatida hududiy boshqaruv samaradorligi izchil oshganini ko‘rsatadi.

1-jadval.

Namangan viloyatida hududiy boshqaruv samaradorligi indeksi (0–1 ballik tizimda)

Yil	Institutsional boshqaruv sifati	Resurslarni boshqarish indeksi	Hududiy koordinatsiya indeksi	Umumiy samaradorlik indeksi
2017	0.41	0.38	0.36	0.38
2019	0.47	0.44	0.42	0.44
2021	0.55	0.51	0.48	0.51
2022	0.60	0.56	0.53	0.56
2023	0.64	0.60	0.58	0.61
2024	0.67	0.63	0.61	0.64

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Umumiy samaradorlik indeksi 0,38 dan 0,64 gacha ko‘tarilib, 8 yil ichida 0,26 punktlilik real o‘shishni namoyon qilgan. Institutsional boshqaruv sifati 0,41 → 0,67, resurslarni boshqarish indeksi 0,38 → 0,63, hududiy koordinatsiya indeksi esa 0,36 → 0,61 gacha o‘sgan. Ayniqsa 2021–2024 yillar oralig‘idagi keskin o‘shish (har yili o‘rtacha 0,04–0,05 punkt) hududiy boshqaruv tizimi modernizatsiyasida tub burilish ro‘y berganini bildiradi. Bu raqamlar boshqaruv sifatining yaxshilanishi faqat markaziy hududlarda emas, balki butun viloyat bo‘ylab tizimli shaklda kuchayganini, iqtisodiy boshqaruvning an‘anaviy modelidan zamonaviy, moslashuvchan va natijaga yo‘naltirilgan modelga o‘tish sur‘atlari tezlashganini anglatadi.

Ilmiy talqin nuqtayi nazaridan, ushbu indekslarning barqaror o‘shishi hududiy boshqaruv tizimi tarkibida chuqur institutsional transformatsiya kechayotganini ko‘rsatadi. Institutsional boshqaruv sifati indeksining o‘shishi hududiy boshqaruvda strategik rejalashtirish, raqamli boshqaruv elementlari, xodimlarning malaka darajasi va boshqaruv jarayonlarining shaffofligi oshganini anglatadi. Resurslarni boshqarish indeksining ko‘tarilishi mahalliy byudjetning samarali taqsimlanishi, infratuzilma loyihalarining rejalashtirilgan muddatlarda amalga oshirilishi va hududlar bo‘yicha investitsiya oqimlarini boshqarish sifatining yaxshilanganidan dalolat beradi. Hududiy koordinatsiya indeksining oshishi esa tuman, shahar, mahalla, biznes sektori va davlat tashkilotlari o‘rtasida institutsional uyg‘unlik kuchayganini bildiradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mazkur uch omilning birgalikdagi ta’siri Namangan viloyatida hududiy boshqaruvni transformatsiya qilishning strategik omiliga aylangan bo‘lib, mintaqaviy raqobatbardoshlik, iqtisodiy barqarorlik va resurslardan foydalanish samaradorligini oshiruvchi muhim determinant sifatida namoyon bo‘lmoqda.

2-jadval.

Namangan viloyati tumanlarida hududiy rivojlanishning tashkiliy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari (2017–2024, real o‘shish %, 8 yillik dinamikada)

Hudud	Biznes subyektlari o‘shishi (%)	Investitsiya oqimi o‘shishi (%)	Xizmatlar sektori ulushi (%)	Hududiy farovonlik indeksi (0–1)
Namangan sh.	42 → 88	38 → 96	52 → 63	0.48 → 0.71
Chust	35 → 77	32 → 81	47 → 58	0.44 → 0.68

Kosonsoy	37 → 82	35 → 87	45 → 60	0.45 → 0.69
Pop	39 → 85	36 → 91	48 → 61	0.46 → 0.70
Uychi	32 → 73	28 → 79	43 → 56	0.41 → 0.65
Chortoq	30 → 71	27 → 76	40 → 54	0.40 → 0.63
Uchqo'rg'on	28 → 69	25 → 74	39 → 52	0.38 → 0.61
Mingbuloq	26 → 66	23 → 71	38 → 50	0.37 → 0.59
Yangiqo'rg'on	31 → 74	29 → 80	42 → 55	0.42 → 0.66
Norin	27 → 68	24 → 75	41 → 53	0.39 → 0.62
Turaqo'rg'on	33 → 78	30 → 83	44 → 58	0.43 → 0.67

Namangan viloyati Investitsiyalar va tashqi savdo boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

2-jadvalda keltirilgan 2017–2024 yillar dinamikasi Namangan viloyatining barcha tumanlarida tashkiliy-iqtisodiy ko'rsatkichlarning sezilarli yaxshilanganini ko'rsatadi.

Biznes subyektlari o'sishi Namangan shahrida 42% dan 88% gacha, Pop tumanida 39% dan 85% gacha, Kosonsoyda 37% dan 82% gacha oshgan bo'lib, bu sohada eng yuqori sur'atlar kuzatilgan hududlardir. Investitsiya oqimining o'sishi Chustda 32% → 81%, Kosonsoyda 35% → 87%, Namangan shahrida 38% → 96% darajasida qayd etilgan. Xizmatlar sektori ulushining 8 yil davomida 10–12 punktga oshishi (masalan, Namangan shahrida 52% → 63%, Popda 48% → 61%) iqtisodiy modernizatsiya jarayonining kengayib borayotganini ko'rsatadi. Hududiy farovonlik indeksi esa Mingbuloqda 0,37 → 0,59, Yangiqo'rg'onida 0,42 → 0,66, Namangan shahrida 0,48 → 0,71 ko'tarilib, viloyat bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik kuchayganini anglatadi. Ushbu raqamlar tashkiliy-iqtisodiy transformatsiya jarayonining nafaqat markaziy hududlarda, balki chekka tumanlarda ham sodir bo'layotganini tasdiqlaydi.

Ilmiy nuqtayi nazardan, mazkur ko'rsatkichlar hududiy boshqaruv transformatsiyasining real iqtisodiy natijalarini yaqqol aks ettiradi. Birinchidan, biznes subyektlari o'sishining barqarorlashuvi iqtisodiy faol aholi ulushining ortishi, tadbirkorlik uchun yaratilayotgan institutsional imkoniyatlar va mahalliy boshqaruvning moslashuvchanlik darajasining oshganini bildiradi. Ikkinchidan, investitsiya oqimining tez sur'atlarda o'sishi boshqaruv tizimida resurslarni maqsadli jalb qilish, infratuzilma loyihalarini samarali boshqarish va hududiy investitsion jozibadorlikni kuchaytirish mexanizmlari shakllanganini ko'rsatadi. Uchinchidan, xizmatlar sektorining kengayishi iqtisodiyotning diversifikatsiya jarayonini jadallashtirib, hududiy iqtisodiy tizimni agrar-sanoat modelidan xizmatlarga yo'naltirilgan barqaror modelga o'tish tendensiyasini kuchaytirmoqda. To'rtinchidan, hududiy farovonlik indeksining o'sishi ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilma, bandlik, daromad barqarorligi, mahalliy xizmatlar sifati va boshqaruv samaradorligining yaxshilanganini ko'rsatadi.

3-jadval iqtisodiy natijalarni shakllantirishda hududiy boshqaruv omillarining statistik ahamiyatini ochib beradi. Model natijalariga ko'ra, institutsional boshqaruv sifati o'zgaruvchisining +0.284 koeffitsienti iqtisodiy natijalar bilan eng yuqori bog'liqlikka ega omil ekanini ko'rsatadi; bu qiymat boshqaruv sifatidagi har qanday yaxshilanish hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni sezilarli darajada oshirishga olib

3-jadval.

Hududiy boshqaruv transformatsiyasining iqtisodiy natijalariga ta'sirini baholovchi ko'p omilli regressiya modeli

O'zgaruvchi	Koeffitsient	P-qiyamat	Talqin
Institutsional boshqaruv sifati	+0.284	0.001	Ijobiy va kuchli ta'sir: boshqaruv sifati oshsa, iqtisodiy natija yaxshilanadi
Resurslarni boshqarish indeksi	+0.241	0.004	Resurslarni samarali boshqarish o'sishga sezilarli ta'sir qiladi
Hududiy koordinatsiya indeksi	+0.193	0.012	Koordinatsiya kuchaysa, tarmoqlararo sinergiya ortadi
Investitsiya oqimi	+0.167	0.015	Investitsiya hajmi oshishi iqtisodiy natijani yaxshilaydi
Xizmatlar sektori ulushi	+0.121	0.026	Xizmatlar kengayishi iqtisodiy barqarorlikni oshiradi
R ²	0.76	—	Model umumiy iqtisodiy natijalarning 76% ni tushuntiradi

Namangan viloyati Kambag'allikni qisqartirish va bandlik bosh boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Resurslarni boshqarish indeksi ham sezilarli ta'sirga ega bo'lib, +0.241 koeffitsient bilan resurslarni oqilona taqsimlash investitsiya oqimini kuchaytirayotganini, infratuzilma samaradorligini oshirayotganini va natijada hududning umumiy iqtisodiy holatini yaxshilayotganini isbotlaydi. Hududiy koordinatsiya ko'rsatkichining +0.193 bo'lishi boshqaruv organlari, biznes subyektlari, xizmat ko'rsatish tizimi va mahalla strukturalarining o'zaro integratsiyasi kuchaygan sari hududiy iqtisodiy natijalar ham yaxshilanayotganini ko'rsatadi. Shuningdek, investitsiya oqimi (+0.167) va xizmatlar sektori ulushi (+0.121) iqtisodiy natijalarni barqarorlashtiruvchi omillar sifatida statistik jihatdan muhim bo'lib, $R^2 = 0.76$ modeli tanlangan omillar iqtisodiy farovonlikning 76 foizini izohlab berishini tasdiqlaydi.

Ilmiy jihatdan qaralganda, ushbu model hududiy boshqaruv transformatsiyasining iqtisodiy mexanizmlarini chuqur ochib beradi. Institutsional boshqaruv sifati ko'rsatkichining yuqori ahamiyati hududiy siyosatning sifat darajasi — strategik rejalashtirish, boshqaruv qarorlarining aniqligi, raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish, davlat xizmatlari samaradorligi — mintaqaviy o'sishning birlamchi determinanti ekanini ko'rsatadi. Resurslarni boshqarish indeksi hududlarning iqtisodiy modernizatsiyada kapital va moliyaviy oqimlarni jalb qilish qobiliyati bilan uzviy bog'liq bo'lib, resurslarning noto'g'ri taqsimlanishi yoki ortiqcha byurokratiya mavjud bo'lsa, iqtisodiy natijalar sezilarli darajada pasayishini bildiradi. Hududiy koordinatsiya indeksining ta'siri iqtisodiy tizimlarda "tarmoqlararo sinergiya" tamoyilining kuchliligini ko'rsatadi: boshqaruv, biznes, infratuzilma va jamiyat sektorlari bir yo'nalishda ishlagan taqdirda hududiy iqtisodiy salohiyat tezroq ochiladi. Investitsiya va xizmatlar sektori ko'rsatkichlari esa modernizatsiya sharoitida iqtisodiy o'sishning yangi drayverlari aynan xizmat ko'rsatish tizimi, turizm, logistika, ta'lim va raqamli xizmatlar ekanini tasdiqlaydi.

Ushbu tadqiqotda 2017–2024 yillar davomida Namangan viloyatida hududiy

boshqaruv transformatsiyasi jarayonining iqtisodiy natijalarga ta'sirini baholash maqsadida uchta jadvalda aks ettirilgan asosiy ko'rsatkichlar — boshqaruv samaradorligi indeksleri, hududiy rivojlanishning tashkiliy-iqtisodiy parametrlari va regressiya modeli orqali aniqlangan determinantlar — o'zaro integratsiyalangan holda umumiy iqtisodiy samaradorlikka ta'sir etuvchi yagona kompleks ko'rsatkich sifatida baholandi. Shu asosda hududiy boshqaruvning institutsional sifati, resurslar boshqaruvi, hududiy koordinatsiya darajasi, investitsiya oqimi va xizmatlar sektori ulushining o'zgarishini birlashtiruvchi integral formula ishlab chiqildi. Bu formula hududiy boshqaruv transformatsiyasi natijasida yuzaga kelayotgan iqtisodiy o'sishning yakuniy darajasini aniqlash hamda hududiy rivojlanishning strategik drayverlarini tizimli baholash uchun metodik asos vazifasini bajaradi.

Integral natija indeksi (INI) quyidagicha hisoblanadi:

$$INI=0.284(IFS)+0.241(RBI)+0.193(HKI)+0.167(IO)+0.121(XSU)$$

Bu yerda:

INI – hududiy boshqaruv transformatsiyasining yakuniy iqtisodiy natijasini baholovchi integral indeks

IFS – institutsional boshqaruv sifati indeksi (1-jadval)

RBI – resurslarni boshqarish indeksi (1-jadval)

HKI – hududiy koordinatsiya indeksi (1-jadval)

IO – investitsiya oqimi o'sish sur'ati (2-jadval)

XSU – xizmatlar sektori ulushi o'zgarishi (2-jadval)

0.284; 0.241; 0.193; 0.167; 0.121 – ekonometrik model (3-jadval) orqali aniqlangan real ta'sir og'irliklari

Ushbu integrallashgan formula Namangan viloyatida hududiy boshqaruv transformatsiyasining iqtisodiy natijalarga ta'sirini aniq miqdoriy ifodalash imkonini beradi. Formuladagi og'irlik koeffitsientlari (0.284; 0.241; 0.193; 0.167; 0.121) 2017–2024 yillar bo'yicha qurilgan panel regressiya modelidan olingan bo'lib, boshqaruv sifati, resurslarni boshqarish, hududiy koordinatsiya, investitsiya oqimi va xizmatlar sektorining iqtisodiy natijalarga qanchalik kuchli ta'sir ko'rsatishini empirik tarzda aks ettiradi. Natijalarga ko'ra, institutsional boshqaruv sifati integral indeksning eng asosiy determinanti sifatida o'rin egallagan, ya'ni boshqaruv jarayonlarining shaffofligi, strategik rejalashtirishning sifat darajasi va mahalliy boshqaruv organlarining funksional moslashuvchanligi oshgan sari iqtisodiy natijalarning yaxshilanish tezligi ham ortadi. Resurslarni boshqarish omili (0.241) iqtisodiy modernizatsiya jarayonida budget mablag'lari, investitsiya oqimlari va infratuzilma loyihalarining boshqaruv samaradorligi mintaqaviy iqtisodiy o'sishning asosiy mezonini ekanini ko'rsatadi. Hududiy koordinatsiya koeffitsienti (0.193) esa boshqaruv organlari, biznes sektori va jamoatchilik o'rtasidagi funksional uyg'unlik hududlarda sinergiya effektini kuchaytirib, iqtisodiy tizimning ichki integratsiya darajasini oshirishga xizmat qilayotganini bildiradi.

Ikkinchi guruh omillar — investitsiya oqimi (0.167) va xizmatlar sektori ulushi (0.121) — transformatsiyaning iqtisodiy mazmunini chuqurroq asoslaydi. Investitsiya

oqimi ijobiy koeffitsientga ega bo'lib, kapital qo'yilmalar hajmi ortgani sari iqtisodiy faoliyat kengayadi, ishlab chiqarish bazasi mustahkamlanadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi va natijada hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlar yaxshilanadi. Xizmatlar sektorining o'sishi esa iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytiradi, agrar va sanoatga tayanadigan tuzilmani xizmatlarga yo'naltirilgan zamonaviy modelga aylantiradi, bu esa yuqori qo'shimcha qiymat yaratish jarayonini jadallashtiradi. Formula umumiy tarzda ko'rsatadiki, hududiy boshqaruv transformatsiyasi tashkiliy-iqtisodiy omillar yagona yo'nalishda ishlaganida iqtisodiy natijalarga ijobiy, tizimli va ko'p kanalli ta'sir ko'rsatadi. Integral indeksni qo'llash hududiy boshqaruv samaradorligini vaqt bo'yicha monitoring qilish, tumanlar bo'yicha taqqoslash va modernizatsiya siyosatini aniqlashtirishda kuchli analitik vosita sifatida xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

2017–2024 yillar davomida Namangan viloyatida hududiy boshqaruvni transformatsiya qilishning tashkiliy-iqtisodiy omillarini o'rganish bo'yicha amalga oshirilgan ilmiy tahlillar hududiy boshqaruv sifatining yaxshilanishi mintaqaning iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlariga bevosita va ko'p kanalli ta'sir ko'rsatishini yaqqol tasdiqladi. Institutsional boshqaruvning kuchayishi, resurslarni boshqarish samaradorligi, hududiy koordinatsiya darajasining oshishi, investitsiya oqimlarining faollashuvi va xizmatlar sektorining kengayishi hududiy boshqaruv transformatsiyasining asosiy drayverlari sifatida shakllandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Namangan viloyati iqtisodiy modernizatsiya jarayonida hududiy boshqaruv tizimi amalga oshirilayotgan islohotlarga mos ravishda chuqur strukturaviy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda.

Birinchiidan, institutsional boshqaruv sifati indeksi 0,41 dan 0,67 gacha o'sgani hududiy boshqaruv organlarining strategik qaror qabul qilish salohiyati, davlat xizmatlari sifati va boshqaruv jarayonlarining shaffofligi sezilarli darajada yaxshilanganini ko'rsatadi. Shu bois, hududiy boshqaruvda raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etishni kengaytirish, boshqaruv xodimlarini malaka oshirish dasturlari bilan qamrab olish va mahalliy boshqaruvda samaradorlik indikatorlarini joriy qilish bo'yicha aniq mexanizmlar ishlab chiqilishi zarur.

Ikkinchiidan, resurslarni boshqarish indeksining 0,38 dan 0,63 gacha o'sishi mahalliy byudjetning rejalashtirilishi, infratuzilma loyihalarini amalga oshirish va investitsion resurslarni jalb etishdagi samaradorlik oshganini bildiradi. Shu nuqtayi nazardan, budjet xarajatlarning iqtisodiy qaytimi (ROI)ni baholovchi monitoring tizimini yaratish, resurslarni taqsimlashda prioritetlarni aniq belgilash va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Uchinchiidan, hududiy koordinatsiya indeksining 0,36 dan 0,61 gacha ko'tarilishi tuman, shahar, mahalla va biznes sektori o'rtasidagi integratsiya kuchayganini, bu esa hududiy boshqaruv tizimida sinergiya samarasi hosil qilayotganini ko'rsatadi. Shu sababli, klasterlashuv strategiyalarini joriy qilish, tarmoqlararo hamkorlik platformalarini yaratish, mahalliy iqtisodiy kengashlarning

faoliyatini kuchaytirish hududiy boshqaruvning samaradorligini yanada oshiradi.

To‘rtinchidan, 2017–2024 yillarda investitsiya oqimining 23 foizdan 96 foizgacha oshgani hududiy boshqaruvning iqtisodiy muhitga ta’siri kuchli ekanini ko‘rsatadi. Bu jarayonni qo‘llab-quvvatlash uchun Namangan viloyatida investitsiya loyihalarini baholashning tezkor mexanizmlarini yaratish, hududiy investitsiya xaritalarini ishlab chiqish va investorlar uchun “bir darcha” xizmatlarini modernizatsiya qilish zarur. Xizmatlar sektori ulushining 10–12 punktga o‘sishi esa iqtisodiy diversifikatsiyaga erishishda hududiy boshqaruvning transformatsion rolini mustahkamlab bormoqda.

Beshinchidan, umumiy tavsiyalar sifatida quyidagilar taklif etiladi: (1) hududiy boshqaruvda indikatorlar asosida baholash tizimini joriy etish; (2) mahalliy boshqaruv organlari faoliyatini raqamlashtirish bo‘yicha “Hududiy raqamli boshqaruv” platformasini yaratish; (3) hududiy iqtisodiy rejalashtirishda aholining ishtirokini kuchaytirish; (4) o‘zini o‘zi boshqarish organlari bilan davlat boshqaruvi o‘rtasidagi resurs almashinuvi va funksional koordinatsiyani takomillashtirish; (5) hududiy iqtisodiy siyosatda kreativ va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali yangi iqtisodiy o‘rish nuqtalarini shakllantirish. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi Namangan viloyatida hududiy boshqaruv transformatsiyasini chuqurlashtirib, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United Nations (UN). Sustainable Development Goals Report. New York, 2023.
2. OECD. Regional Governance and Territorial Development: Policy Frameworks for Modern Local Administration. Paris, 2021.
3. World Bank. Local Governance and Economic Development Diagnostics. Washington DC, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi — 2022–2026” hujjati.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Aholi bandligini ta’minlash va mehnat bozorini rivojlantirish konsepsiyasi”, 2021-yil.
6. Pike, A., Rodríguez-Pose, A., Tomaney, J. Local and Regional Development. Routledge, London, 2016.
7. Maskell, P., Malmberg, A. Localised Learning and Industrial Competitiveness. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
8. North, D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
9. Ostrom, E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press, 1990.
10. Porter, M. The Competitive Advantage of Nations. Free Press, New York, 1990.
11. Scott, A. J. Regions and the World Economy. Oxford University Press, 1998.
12. Healey, P. Urban Complexity and Strategic Spatial Planning. Routledge, London, 2007.
13. Brenner, N. New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of

Statehood. Oxford University Press, 2004.

14. Stoker, G. Transforming Local Governance. Palgrave Macmillan, London, 2004.